

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF ENSURING THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND INTERESTS IN UKRAINE DURING THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Єдаменко Є.А., викладач кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті висвітлено питання щодо забезпечення захисту прав та інтересів людини в Україні в умовах воєнного стану.

В межах наукового дослідження визначено, що, на сьогодні, Україна знаходиться в умовах військової загрози вже понад рік, що обумовлює введення правового режиму воєнного стану, який несе певні правові наслідки, зокрема обмеження прав і свобод людини і громадянина, але дані обмеження, повинні застосовуватися виключно у випадках, що передбачені законом.

Розглянуто стан дослідження у сфері забезпечення захисту прав та інтересів людини в умовах воєнного стану. В ході дослідження було детерміновано, що на сьогодні правовою основою обмеження прав та свобод людини через воєнний стан є наступні нормативно-правові акти: Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Визначено, що права та інтереси людини, що обмежуються під час дії воєнного стану визначені лише єдиним правовим актом в державі – Указом Президента України «Про введення воєнного стану». Законодавець також зазначає, що це вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Дослідження проблематики здійснювалось за допомогою методу аналізу узагальнення та порівняння.

Акцентовано на тому, що гарантією захисту прав і свобод людини, особливо в умовах воєнного стану, повинні виступати не лише закони, а й органи та установи, що здійснюють контроль за суб'єктами, які безпосередньо здійснюють таке обмеження прав в рамках закону. На сьогодні це забезпечує діяльність інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що забезпечує, контролює та гарантує захист прав і свобод людини.

У висновку підсумовано, що, не зважаючи на воєнний стан в Україні, людина залишається найвищою соціальною цінністю в державі та ті обмеження, що визначені законодавцем не можуть бути підставою для протиправної поведінки відносно людини, застосування тортури, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання.

Ключові слова: права і свободи людини, захист прав, забезпечення прав, воєнний стан, реалізація прав, обмеження прав, демократичні засади, гарантії захисту.

The article covers the issue of ensuring the protection of human rights and interests in Ukraine under martial law.

Within the scope of the scientific study, it was determined that, as of today, Ukraine has been under a military threat for more than a year, which causes the introduction of a legal regime of martial law, which carries certain legal consequences, in particular, restrictions on the rights and freedoms of a person and a citizen, but these restrictions must be applied only in cases provided by law.

The state of research in the field of ensuring the protection of human rights and interests in the conditions of martial law is considered. In the course of the study, it was determined that today the legal basis for restricting human rights and freedoms due to martial law is the following legal acts: the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law", the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law in Ukraine".

It was determined that the rights and interests of a person, which are limited during martial law, are determined only by the only legal act in the state – the Decree of the President of Ukraine "On the introduction of martial law". The legislator also notes that this is an exhaustive list of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen, which are temporarily limited in connection with the introduction of martial law with the indication of the period of validity of these restrictions, as well as temporary restrictions on the rights and legal interests of legal entities with the indication of the period of validity of these restrictions.

The study of the problem was carried out using the method of generalization and comparison analysis. It is emphasized that the guarantee of protection of human rights and freedoms, especially in the conditions of martial law, should be provided not only by laws, but also by bodies and institutions that exercise control over entities that directly exercise such restriction of rights within the framework of the law. Today, this ensures the activity of the Institute of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights, which ensures, monitors and guarantees the protection of human rights and freedoms. The conclusion concluded that, regardless of the state of war in Ukraine, a person remains the highest social value in the state, and those restrictions defined by the legislator cannot be the basis for illegal behavior against a person, the use of torture, cruel or degrading treatment or punishment.

Key words: human rights and freedoms, protection of rights, provision of rights, martial law, realization of rights, limitation of rights, democratic principles, guarantees of protection.

Постановка проблеми. Людство завжди мало потребу відчувати захищеність себе та своїх прав, адже це є одним із важливих аспектів забезпечення благополуччя та добробуту як людини так і соціуму в цілому. Також захист прав та інтересів дозволяє людині мати контроль над своїм життям, забезпечувати свою безпеку та гідність, а також здобувати рівні можливості та доступ до ресурсів. Державні та недержавні установи та організації, що займаються захистом прав людини, мають важливу роль у моніторингу та захисті прав людей, а також у формуванні правової культури та зміцненні демократії в суспільстві. Адже ще за часів Відродження та Реформації почали формуватися перші концепції захисту прав та свобод людини,

хоча перші конституційні акти з'явилися лише у 18 столітті (наприклад, США – Білль про права 1789 р., Франція – Декларація прав і свобод людини та громадянина 1789 р. тощо).

На сьогодні ж, у будь якій сучасній правовій країні світу, людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю. Більше того, питання захисту прав та свобод людей, а також практична реалізація цих прав є індикатором та критерієм, що визначає рівень демократичності держави. Проте, з досвіду сьогодення, дотримання захисту прав людини залежить не лише від внутрішньої політики держави, а й від зовнішніх факторів та політик інших держав. Так, Україна знаходиться в умовах постій-

ної військової загрози вже понад рік. Відповідно, в державі запроваджений правовий режим воєнного стану, що несе певні правові наслідки, зокрема обмеження прав і свобод людини і громадянина, але дані обмеження, повинні застосовуватися виключно у випадках, що передбачені законом. Адже не зважаючи на війну, стаття 3 Конституції України зазначає – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Проте наша держава, на сьогодні не має досвіду, дієвих механізмів та інструментів реалізації прав людини під час війни, а тому, обрана проблематика щодо захисту прав та свобод людини, зокрема в умовах воєнного стану є актуальною та необхідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження аспектів захисту та реалізації прав і свобод людини на сьогодні є темою багатьох наукових праць вчених. Серед вітчизняних учених-адміністративістів на сьогодні активно тривають дискусії навколо шуканої проблематики, оскільки сьогодні «на порядку денному» для України є важливим завдання забезпечення та збереження захисту прав і свобод під час збройної агресії з боку іншої держави. Так, працювали над проблематикою захисту прав людини, механізм захисту права наступні науковці: Л. Демидова, М. Антонович, О. Андрійчук, В. Бачиніна, Ю. Білас, О. Буханевич, Є. Білозьорова, В. Братасюка, О. Бринцева, О. Венецької, В. Вишковської, В. Вовк, К. Волинка, О. Гвоздіка, Є. Гіди, С. Головатого, Д. Гудими, О. Гришук, С. Добрянського, М. Козьбри, А. Колодія, М. Костицького, В. Кравця, О. Львова, С. Максимова, М. Мельник, А. Мерник, О. Огородник, А. Олійника, О. Павлішина, Н. Пильгун, С. Погребняка, О. Петришин, І. Проць П. Рабіновича, А. Романової, В. Селіванова, В. Суценка, В. Темченка, О. Тихомирова, І. Тимуш, Ю. Тодики, Т. Фулей, В. Чернетченка, С. Халюк, А. Хворостянкіної, С. Шевчука, П. Пилипишина, М. Ковалів та ін.

Однак дослідження проблеми захисту прав людини в контексті ситуації та змін, що відбулися на сьогодні (пандемія протягом трьох років, військовий стан, що триває вже другий рік та як наслідок, значна міграція населення в інші країни) потребує нового моніторингу, обґрунтувань та аналізу проблематики на сьогодні, та засвідчує актуальність проблеми.

У зв'язку з чим, **мета нашої статті** полягає у визначенні особливостей забезпечення захисту прав та інтересів людини в Україні в умовах воєнного стану, а також виокремленні нормативно-правового регулювання захисту прав і свобод людини в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Конституція є базовим джерелом права у державі. У конституціях, як правило, зосереджено загально визнані та найбільш важливі громадянські (особисті), політичні, економічні, соціальні, культурні та інші права і свободи. У такий спосіб конституцієдавець визначає правовий статус людини і громадянина та регламентує діяльність усіх суб'єктів права. В українському законодавстві на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах. Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість із них не є абсолютними, адже їх здійснення може бути обмежене законом. Таке обмеження допускається в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочинів, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [1, с. 381].

Науковці та експерти стверджують про існування цілого інституту обмеження прав, у визначених законом порядку, які охоплюють різні галузі права та сфери науки.

Так, Проць І. М. у своєму дослідженні зазначає, що на сьогодні інститут обмеження прав є міжгалузевим та охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та інших галузей права. Тобто обмеження можна поділити на такі категорії: обмеження основних прав і свобод в умовах особливих правових режимів; обмеження основних прав і свобод у межах кримінального процесу; обмеження основних прав і свобод, зумовлені спеціальним правовим статусом особи; обмеження основних прав і свобод у виборчому процесі.

В рамках завдання нашої статті ми розглянемо (акцентуємо) на правовому регулюванні обмеження основних прав і свобод в умовах особливих правових режимів, зокрема в умовах воєнного стану.

Правовою основою введення воєнного стану в Україні та обмеження певних прав та свобод людини внаслідок запровадження воєнного стану є наступні нормативно-правові акти: Конституція України від 28.06.1996, Закон України від 12.05.2015 «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні», Указ Президента України від 01.05.2023 № 254/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН від 16.12.1966.

Розглядаючи особливості захисту прав людини в умовах воєнного стану зазначимо поняття терміну «воєнний стан». Так, згідно ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Безпосередньо, юридичною політичною та соціальною підставою обмеження прав і свобод людини в загальному розумінні можна вважати глобальну загрозу національним інтересам країни, що можуть порушити нормальний розвиток суспільства, устрій держави тощо.

Права та інтереси людини, що обмежуються під час дії воєнного стану визначені лише єдиним правовим актом в державі – Указом Президента України «Про введення воєнного стану». Законодавець також зазначає, що це вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Які ж права можуть обмежуватись. Це конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [11]. Оскільки запровадження особливого правового режиму завжди є потенційною загрозою для основних прав і свобод, чинне законодавство України містить низку гарантій. Термін їх застосування не може перевищувати терміну, протягом якого триває

воєнний стан. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, зазначені у ч. 2 ст. 64 Конституції України [6].

Однак є й гарантії прав людини і громадянина під час введення особливого правового режиму. Так, у разі дії воєнного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України [5, с. 111].

Проте гарантією захисту прав і свобод людини, особливо в умовах воєнного стану, повинні виступати не лише закони, а також і органи та установи, що здійснюють контроль за суб'єктами, що безпосередньо здійснюють таке обмеження прав в рамках закону.

На сьогодні це діяльність інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що забезпечує, контролює та гарантує захист прав і свобод людини.

Проте деякі науковці спростовують думку про те, що контроль за дотриманням прав людини є недостатнім, особливо в умовах воєнного стану, коли держава та суспільство працює в посиленому та непрогнозованому становищі.

Так, науковці Моца А. та Моца В. вважають, що посилення охорони прав особи є очевидною, особливо у таких

сферах, де одного лише контролю за законністю недостатньо. Експерти вважають, що вдосконалення механізму має ґрунтуватись на створенні концепції яка першочергово включатиме наступні положення: закріпленні високого ступеня незалежності правотворчих процесів та органів, що реалізують правотворчу та правозахисну діяльність в системі державних органів влади України; зниженні формалізованості процедур розгляду скарг, наданих від громадян щодо порушення їх прав і свобод, обмеження яких є неможливим навіть в умовах воєнного стану та суперечить положенням Конституції України; безоплатному наданні допомоги, зокрема інформаційно-роз'яснювальних послуг, безперервної юридичної підтримки чи супроводу, а також задоволенні інших потреб громадян в контексті правотворчої і правозахисної діяльності [12, с. 288].

Отже, можемо зазначити, що прав та свободи людини є найвищою цінністю держави. Проте в умовах війни, задля підтримання безпеки та функціонування держави деякі права та інтереси можуть обмежуватися під час введення особливого правового режиму – дії воєнного стану. В той же час, дані обмеження визначені виключно законодавством та не можуть бути підставою для протиправної поведінки відносно людини, застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.
2. Leheza, Y., Karina Pisotska, Oleksandr Dubenko, Oleksandr Dakhno, & Artur Sotskyi. (2023). The Essence of the Principles of Ukrainian Law in Modern Jurisprudence. *Revista Jurídica Portucalense*, 342–363. DOI: 389 [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-15](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-15)
3. Стрекалов А.Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.
4. Гнатковський М.М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини, Київ. 2017.
5. Демків Р.Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с
6. Про правовий режим воєнного стану Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Конституційне право України: підручник для вищих навчальних закладів / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.
8. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9–16.
9. Указ Президента України від 01.05.2023 № 254/2023 Про продовження строку дії воєнного стану в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/2023#Text>
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
11. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
12. Моца А. А., Моца А. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. No 4(22) 2022. С. 280–291. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3\(21\)-](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-3(21)-)